

SPACEROWNIK KROTOSZYŃSKI

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

[KULTURA
DOSTĘPNA

WSTĘP

Niniejszy, pierwszy krotoszyński „spacerownik” jest efektem projektu „Wizja lokalna”, realizowanego przez zespół Otwartych Zabytków przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, którego zadaniem była aktywizacja lokalnej społeczności w działalność na rzecz dorobku kulturowego regionu. Jego realizatorami w naszym mieście byli: Magdalena Banaszek oraz Muzeum Regionalne im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie.

„Spacerownik” to trasa wycieczki po Krotoszynie adresowana zarówno dla jego mieszkańców jak i osób odwiedzających miasto. Dobór opisanych w niniejszej broszurce zabytków jest efektem plebiscytu przeprowadzonego wśród mieszkańców regionu dzięki życzliwości lokalnego tygodnika „Życie Krotoszyna”.

Zapraszamy zatem Państwa do zwiedzenia naszego pięknego miasteczka z pomocą przygotowanego przez nas „Spacerownika krotoszyńskiego”.

Spacer rozpoczynamy przed budynkiem Muzeum Regionalnego, usytuowanym na terenie dawnego cmentarza miejskiego, a następnie klasztoru.

Klasztor trynitarzy

Barokowy budynek klasztorny powstał ok. 1733 r. na terenie przykościelnego cmentarza, dwa lata po sprowadzeniu do Krotoszyna zakonu trynitarzy przez Józefa Potockiego, ówczesnego właściciela miasta. Celem założonego we Francji zgromadzenia było wykupywanie jeńców chrześcijańskich z rąk muzułmanów, a w Polsce pojawiło się ono podczas wojen z Turcją za panowania Jana III Sobieskiego. Krotoszyński klasztor był na ziemiach polskich najdalej na zachód położonym domem zakonnym trynitarzy, którym fundator darował również folwark Zmysłowo oraz drewniany jeszcze wówczas kościół pw. św. św. Piotra i Pawła.

W latach 1766 – 1772 wdowa po Józefie Potockim, Ludwika z Mniszchów, ufundowała w miejscu drewnianego kościoła murowaną świątynię pod tym samym wezwaniem. Kościół i klasztor połączyła od wschodu murowana konstrukcja zwana „gankiem” (rozebrana przed 1836 r.) oraz piwnice (zawalone w latach 60-tych XX w.)

Po kasacie zakonu przez władze pruskie w 1819 r., budynek poklasztorny stał się własnością miasta. W latach 1836 – 1881 mieściła się w nim szkoła średnia, która dała początek krotoszyńskiemu Gimnazjum oraz Wyższej Szkole dla Dziewcząt. To właśnie w gmachu dawnego klasztoru nauki pobierał przyszły dyktator powstania styczniowego – Marian Langiewicz, którego popiersie usytuowano na placu opodal Muzeum.

Po wybudowaniu odrębnych gmachów dla obu zlokalizowanych w dawnym klasztorze szkół, budynek przekształcono w koszary, które znajdowały się tu aż do zakończenia II wojny światowej. W gmachu poklasztornym zlokalizowano wówczas mieszkania oraz magazyny, a w 1969 r. Muzeum.

Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła

W 1419 r. założyciel Krotoszyna, Wierzbęta herbu Łodzia, ufundował drewniany kościół pw. św. św. Piotra i Pawła i założył przy nim pierwszą w mieście szkołę parafialną. Obok kościółka funkcjonował wówczas niewielki cmentarz, obejmujący teren dzisiejszego Muzeum oraz fragment Małego Rynku. O ważnej roli świątyni w tym okresie świadczy chociażby herb miasta, którym

stały się atrybuty jednego z patronów pierwszej krotoszyńskiej fary – piotrowe klucze. Parafia przy drewnianym kościółku istniała aż do roku 1601, kiedy to przeniesiono ją do odebranego braciom czeskim kościoła pw. św. Jana Chrzciciela. Z tego pierwszego okresu funkcjonowania świątyni pochodzi najstarszy zachowany obraz znajdujący się w naszym mieście – wizerunek Matki Boskiej Krotoszyńskiej z początku XVI stulecia.

Wiek XVII to dla kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła okres upadku. Pozbawiona funkcji parafii i niszczone przez nader częste pożary świątynia podupadała. Z tego stanu wybawił ją w 1731 r. jeden z kolejnych dziedziców miasta – Józef Potocki, sprowadzając do Krotoszyna zakon trynitarzy i oddając im drewniany kościółek, a dwa lata później fundując budynek klasztorny (dzisiejsze Muzeum). W 1766 r. druga żona hetmana Potockiego – Ludwika z Mniszchów, poleciła rozebrać drewniany kościół i w jego miejscu ufundowała murowaną, barokową świątynię, prawdopodobnie według projektu architekta Marcina Frantza. Budowa nowego kościoła trwała siedem lat.

Trynitarze przebywali w Krotoszynie do 1819 r., kiedy to rząd pruski dokonał kasaty zakonu oraz zagrabił jego majątek. Okres rozbiorów był czasem zmagania krotoszyńskich proboszczów i jednocześnie administratorów świątyni z pruską machiną biurokratyczną i germanizacyjną. W latach 1894 – 1919 budynek pełnił rolę świątyni sukkursalnej dla niemieckich katolików oraz kościoła garnizonowego.

Po odzyskaniu niepodległości, w latach 1921 – 1939, świątynia pełniła rolę kościoła garnizonowego dla 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Dodatkowo, wraz ze wzrostem liczby katolickich mieszkańców miasta, postanowiono utworzyć przy niej drugą parafię. Stało się to w 1925 r., jednakże nowego proboszcza powołano dopiero w roku 1966.

Idąc w kierunku dawnej siedziby loży masońskiej poruszamy się ul. Piastowską, która w okresie zaborów nosiła nazwę ul. Książęcej, a wcześniej była określana mianem drogi „na grobli”.

Droga „na grobli powstała w XVIII w., oddzielając stawy dworskie znajdujące się na terenie obecnego parku od nieistniejącego już stawu Zawada, obejmującego obszar dzisiejszego boiska szkolnego, przedszkola oraz blokowiska. Idąc wzdłuż tej ulicy minimy północny kraniec dawnego pałacowego założenia parkowego z pomnikiem 6 PAL, gmach dawnej Wyższej Szkoły dla Dziewcząt z połowy XIX w. (obecnie ZSP nr 2) oraz eklektyczny budynek poczty z 1887 r. Na obszarze dzisiejszego osiedla znajdującego się naprzeciw gmachu poczty zlokalizowana była od 1865 r. nieistniejąca już gazownia miejska.

Siedziba loży masońskiej

Kryty naczółkowym dachem budynek dzisiejszego Przedszkola nr 1 „Miś Uszatek” wybudowano w pierwszej połowie XIX w. i początkowo służył on jako urząd landrata (starostwo powiatowe).

Po wybudowaniu okazałego gmachu starostwa przy ul. Kołłątaja (obecnie siedziba Urzędu Miejskiego), budynek przejęła w 1905 r. miejscowa loża masońska, która działała w nim aż do listopada roku 1938.

Ostatecznie budynek odebrano loży w kwietniu 1939 r., a w okresie okupacji zlokalizowano w nim Dziecinniec Miejskiego Ośrodka Zdrowia, który funkcjonował tu aż do roku 1946, kiedy to założono w nim przedszkole. Funkcję przedszkola gmach pełni po dziś dzień.

Zmierzając w stronę palacu przejdziemy przez fragment ul. Sienkiewicza. W okresie rozbiorów budynki usytuowane wzdłuż tej drogi (na cześć niemieckiego monarchy nazywanej ul. Wilhelma) rozbudowano na potrzeby administracyjne, prawdopodobnie ze względu na bliskość siedziby właścicieli miasta. Jej północna część zakończona jest kamienicami pobudowanymi dla miejscowej kadry urzędniczej, natomiast kraniec południowy, którym przyjdzie nam się poruszać, został zaadaptowany na potrzeby administracyjne. Znajduje się tutaj gmach dawnej poczty, kasyno oficerskie, budynek dawnego sądu zaadaptowany na potrzeby szkoły ewangelickiej, której nowy gmach z początku XX w. znajduje się nieco w głębi. Dalej ulokowany jest tzw. dom koniuszego i budynek sądu, a całość zamyka dawny hotel „Strzelnica”, usytuowany na terenach pierwotnych krotoszyńskich koszar.

Do krotoszyńskiego pałacu miasta prowadzi alejka z końca XVIII w., którą utworzono w celu połączenia siedziby dziedziców z wybudowanym wówczas zбором ewangelickim (obecnie kościół pw. św. Andrzeja Boboli).

Pałac dziedziców miasta

Murowana siedziba właścicieli miasta została wzniesiona przez Jana Rozdrażewskiego ok. 1585 r. i była pierwszą murowaną budowlą w mieście. Postawiono ją w miejscu usytuowanego na wyspie drewnianego dworu obronnego, który dziedzice zamieszkiwali jeszcze przed lokacją miejską Krotoszyna. Z czasem osuszono większość otaczających pałac gruntów i założono na nich ogród w stylu włoskim.

Pierwsza znacząca przebudowa krotoszyńskiego pałacu miała miejsce jeszcze za rządów Jakuba Hieronima Rozdrażewskiego w połowie XVII w. Do kolejnej doszło gdy dziedzicem miasta został Franciszek Zygmunt Gałęcki w 1697 r. Wzniesiono wówczas nowy, trzykondygnacyjny, barokowy pałac otoczony włoskim ogrodem i dziedzińcem. W 1725 r. dobra krotoszyńskie nabył Józef Potocki, który ponownie musiał przebudować spalony w tym samym roku gmach.

W 1788 r. ówczesny właściciel miasta – Wojciech Husarzewski, w trakcie wznoszenia na zachód od dziedzińca zboru ewangelickiego (obecnie kościół pw. św. Andrzeja Boboli), połączył go z pałacem aleją lipową, co zapoczątkowało założenie nowej części miasta – w miejscu dawnego zwierzyńca i łąk dworskich. Był to pierwszy krok w kierunku likwidacji dziedzińca, gdzie z czasem utworzono park.

Po 1819 r., już za rządów niemieckich książąt Thurn – Taxis, przystąpiono do całkowitej przebudowy gmachu pałacu (do jego obecnej formy) oraz założenia parku o charakterze krajobrazowym. Zburzono wszystkie stare budynki, zarówno oficyny jak i zabudowania gospodarcze i zlikwidowano dawny ogród włoski. Teren dziedzińca, podobnie jak pozostałe obszary zielone, przekształcono stopniowo w park krajobrazowy w stylu angielskim, który w II połowie XIX w. właściciele bezinteresownie udostępnili mieszkańcom miasta.

W 1927 r. rząd II Rzeczypospolitej wykupił z rąk rodu Thurn – Taxis Księstwo Krotoszyńskie, wraz z parkiem i pałacem. W roku 1932 cały obszar dworski, w tym park, wcielono do miasta i do dziś służy on mieszkańcom Krotoszyna.

Przechodząc z pałacu w stronę krotoszyńskiej fary przejdziemy przez fragment parku, który pierwotnie stanowił groblę łączącą miasto z siedzibą jego właścicieli. Pozostałością po wodach otaczających dawną siedzibę dziedziców Krotoszyna jest zlokalizowany po prawej stronie północny staw, a po lewej wyraźne obniżenie terenu. Ten fragment trasy uatrakcyjnia dziesięć tablic przedstawiających dzieje miasta. Wychodząc z parku wrócimy na ul. Piastowską i ruszając tym razem w prawo, minąwszy ul. Zduńską, wejdziemy w kwartał miasta, który pierwotnie stanowił dzielnicę żydowską. Układ ulic i budynków został tu ponownie zorganizowany po olbrzymim pożarze z 1827 r., który niemal doszczętnie strawił tę część miasta i wymusił przebicie się w południową pierzeję Rynku.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela

Późnorenesansową, trzynawową, bazylikową świątynię o cechach gotyckich wybudowano staraniami Jana Rozdrażewskiego w latach 1592 – 1597, jako zбір dla braci czeskich, do których sam dziedzic miasta również należał. Była to pierwsza murowana świątynia w mieście i zarazem drugi po pałacu murowany gmach w Krotoszynie. Ze względu na częste przebudowy krotoszyńskiego pałacu to kościół farny jest obecnie najstarszą murowaną budowlą, która w przeważającej mierze zachowała swoją pierwotną formę.

Po śmierci Rozdrażewskiego w 1600 roku wdowa po nim – Katarzyna z Potulickich, przeszła wraz z dziećmi na katolicyzm i rok później przekazała świątynię kościołowi rzymskiemu. W tym samym czasie do kościoła pw. św. Jana Chrzciciela przeniesiono parafię, która funkcjonuje przy nim nieprzerwanie aż po dzień dzisiejszy.

Wewnątrz świątyni znajduje się ołtarz główny z około 1630 – 1640 r. z kopią obrazu Rubensa „Zdjęcie z Krzyża” wykonaną według sztychu Lucasa Vorstermana oraz 10 ołtarzy bocznych z XVII i XVIII stulecia. W południowej części kościoła zlokalizowano renesansowy nagrobek fundatora świątyni z końca XVI w. Oprócz tego znaleźć tu jeszcze można belkę tęczową z wczesnobarokową grupą pasyjną z początku XVII w. oraz późnorenesansowe stalle z pierwszej połowy XVII w.

Świątynia została poważnie uszkodzona w wyniku pożaru w 1774 r., po którym odrestaurowano ją staraniami Ludwika z Mniszchów Potockiej w 1782 r. Około roku 1860 nadbudowano wieżę kościoła.

Idąc dalej trasą naszego spaceru dotrzemy do Rynku, którego kształt nie zmienił się od czasów lokacji miejskiej. Uwagę przykuwa efektowny ratusz z drugiej połowy XVII w., przebudowany pod koniec XIX stulecia. Pokażne rozmiary Rynku związane są z organizowanymi w tym miejscu jeszcze do połowy XX wieku jarmarkami oraz cotygodniowymi targami. Opuszczając Rynek wejdziemy w ul. Koźmińską, która jest jedną z najdłuższych i najstarszych ulic Krotoszyna. To tędy przechodził Toruńsko – Wrocławski szlak handlowy, który skłonił Wierzbietę z Krotoszyna do zlokalizowania Miasta w tym właśnie miejscu.

Kościół pw. św. św. Fabiana i Sebastiana

Kościół św. Fabiana i Sebastiana, jest najstarszym budynkiem w Krotoszynie, którego forma nie uległa zmianie aż po dzień dzisiejszy. Wybudowano go fundacją Jana Rozdrażewskiego ok. 1572 r., w miejscu dawnego oratorium, znajdującego się w pobliżu wzmiankowanego w dokumencie lokacyjnym stawu rybnego krotoszyńskiego proboszcza. Pierwotnie dziedzic Krotoszyna przekazał świątynię przybyłym do miasta braciom czeskim. Gmach konstrukcji zrębowej na planie greckiego krzyża został gruntownie odrestaurowany w 1813 r.

W 1630 r., w związku z często nawiedzającymi Krotoszyn epidemiami, w świątyni postawiono ołtarz św. Rocha, który miał chronić mieszkańców miasta przed zarazami i odtąd często kościółek określa się przeważnie mianem „kościółka św. Rocha”.

Przy kościele utworzono szpital, czyli przytułek dla chorych i ubogich mieszkańców miasta, a z biegiem czasu założono przy nim katolicki cmentarz, nadając kościółkowi charakter kaplicy cmentarnej. Cmentarz ten został zlikwidowany w latach 1940 – 1941 przez niemieckich okupantów.

Ze względu na obecność od XVIII wieku relikwii św. Sebastiana, obecnie świątynia jest kościołem patronalnym Kurkowych Bractw Strzeleckich w diecezji

kaliskiej.

Ruszając w stronę „Krotoszanki” wrócimy na ul. Koźmińską. Ta część tzw. „przedmieścia koźmińskiego” była jedynym fragmentem miasta, który ocalał po pożarze wzniesionym przez Szwedów podczas tzw. „potopu”. Mimo, że mieszkańcy uścili okup Szwedzi ograbili i podpaliли miasto w odwecie za wspieranie króla Jana Kazimierza przez okolicznych chłopów i samego dziedzica – Jakuba Hieronima Rozdrażewskiego.

„Krotoszanka”

Drewniany dom podcieniowy o konstrukcji sumikowo – łątkowej z drugiej połowy XVIII stulecia, pierwotnie kryty gontem, będący najstarszym budynkiem mieszkalnym w Krotoszynie.

Nazwę budynku wymyślił regionalista i wieloletni dyrektor krotoszyńskiego Muzeum Regionalnego – Hieronim Ławniczak. W latach 1957 – 1969 w budynku znajdowała się siedziba Muzeum Regionalnego PTTK, a do roku 1992 mieściła się w nim ekspozycja etnograficzna. Obecnie „Krotoszanka” znajduje się w rękach prywatnych.

Najdłuższym etapem niniejszego spaceru będzie trasa prowadząca do usytuowanego na obrzeżach miasta kościółka pw. św. Marii Magdaleny. Znajduje się ona na terenach pierwotnej wsi Krotoszyn, którą po udanej lokacji miejskiej zaczęto określać mianem Starego Krotoszyna. Idąc w stronę drewnianej świątyni poruszać będziemy się niemal cały czas ul. Koźmińską. Ten fragment ulicy jest jedną z najstarszych dróg w Krotoszynie i istniał już zapewne w 1136 r. W 1382 r. przechodziły tędy wojska króla Zygmunta Luksemburczyka, które wyruszyły spod Milicza w stronę Koźmina. Pozostałości po tym przemarszu (np. kulę średniowiecznej bombarady) odnajdowane są czasami na posesjach ciągnących się wzdłuż ulicy. Dokument lokacyjny Krotoszyna z 1415 r. wspomina o tym fragmencie ul. Koźmińskiej oraz o ul. Mickiewicza, określając je wspólnie jako tzw. „drogę publiczną”. W epoce nowożytnej wzdłuż tego traktu ciągnęły się pola, stajnie, liczne młyny oraz efektowne wille.

Kościół pw. św. Marii Magdaleny

Początki parafii i otoczonego cmentarzem kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Starym Krotoszynie sięgają prawdopodobnie XI – XII stulecia, jednak pierwsza wzmianka o Krotoszynie pojawia się dopiero w źródłach z 1405 r., a istnienie wówczas parafii potwierdza nam dopiero spisujący w 1415 r. przywiej lokacyjny miasta ksiądz Jan – proboszcz parafii w Krotoszynie (Starym Krotoszynie)

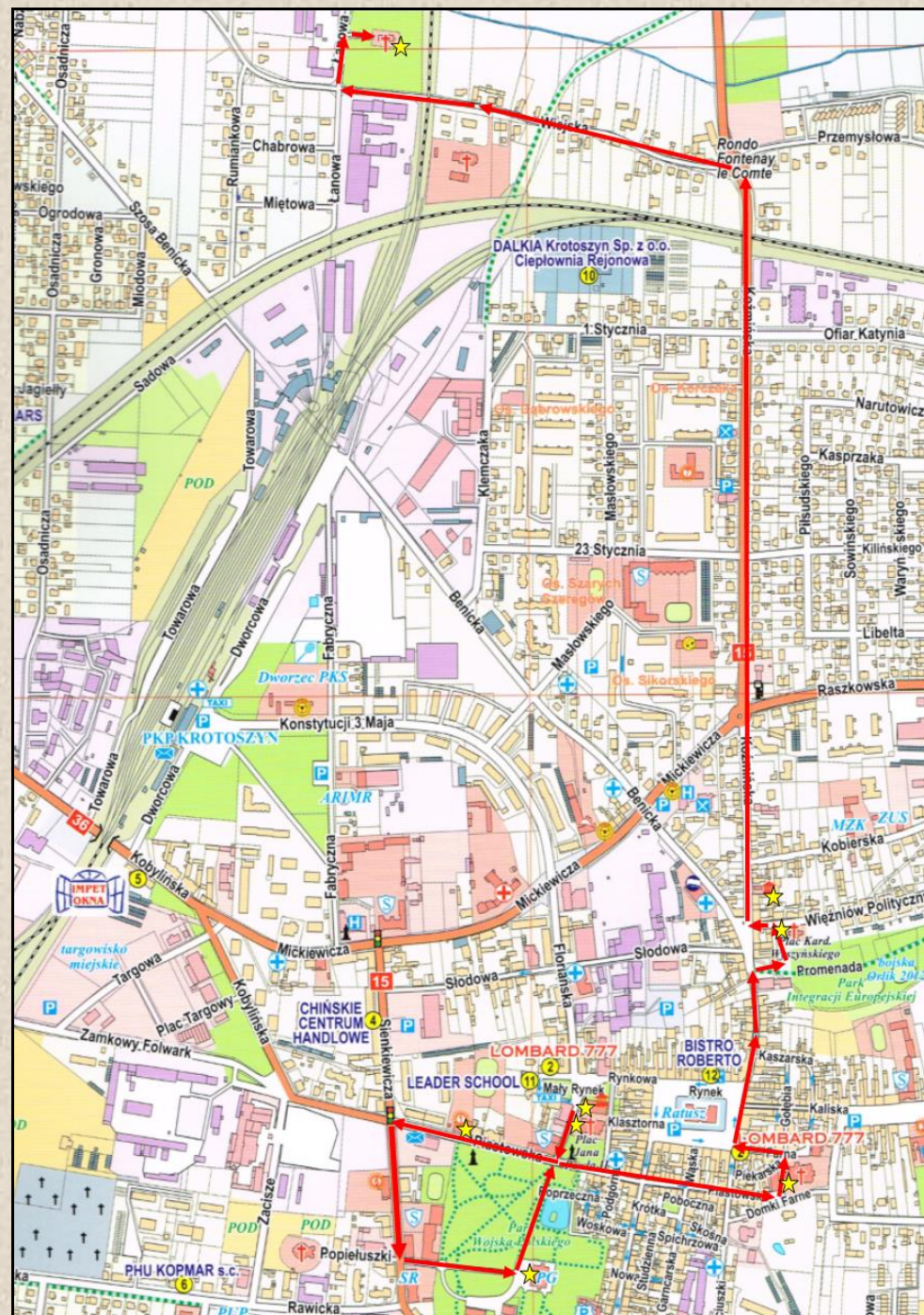
W roku 1419 parafię przeniesiono do nowo zbudowanego, drewnianego kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła w Krotoszynie i tym samym parafia starokrotoszyńska przestała istnieć, a drewniany kościółek stał się świątynią filialną.

Pod koniec XVI stulecia, ówczesny dziedzic miasta, Jan Rozdrażewski, sprowadził do Krotoszyna braci czeskich, którym ufundował kościoły pw. św. św. Fabiana i Sebastiana oraz pw. św. Jana Chrzyciela. Rozdrażewski chwilowo odebrał też katolikom kościół pw. św. św. Piotra i Pawła, zmuszając okolicznych wiernych do korzystania z kościółka pw. św. Marii Magdaleny. Świątynia ponownie na kilkanaście lat stała się ważnym ośrodkiem religijnym.

W XVIII wieku kościółek uległ niemal całkowitemu zniszczeniu. W 1755 r. ówczesny proboszcz krotoszyński – Piotr Rokossowski, podjął decyzję o rozbiórce pamiętającej czasy średniowiecznej świątyni i w tym samym miejscu postawił nowy kościół, który dla upamiętnienia miejsca pierwotnej parafii również wykonano z drewna. W roku 1830, staraniem proboszcza Wysockiego, kościółek pw. św. Marii Magdaleny poddano renowacji. W XIX i XX wieku świątynia była miejscem pielgrzymek pokutniczych i odpustów.

Po drugiej wojnie światowej, dzięki staraniom ks. Wiktora Miedzińskiego, przeprowadzono gruntowny remont dachu, a od 1962 r. odprawiano w nim niedzielne msze. W 1994 r. przy kościele pw. św. Marii Magdaleny ponownie utworzono parafię, jednak okazał się on zbyt mały na potrzeby wspólnoty. W 1997 roku rozpoczęto budowę nowej, murowanej świątyni, której patronem został bł. bp. Michał Kozal.

5 maja 2011 r. w kościele pw. św. Marii Magdaleny miał miejsce pożar, po którym go niedawno odrestaurowano.

Położony w południowej części województwa wielkopolskiego Krotoszyn prawa miejskie otrzymał w 1415 r. od Wierzbicy z rodu Łodziów, na mocy przywileju króla Władysława Jagiełły. Obecnie jest miastem powiatowym i wraz z całą gminą liczy około 40 tys. mieszkańców.

Zachęcamy Państwa do odwiedzania Krotoszyna oraz do przejścia trasy wiodącej śladami wybranych przez mieszkańców, krotoszyńskich zabytków.

Trasa:

1. Klasztor trynitarzy (Muzeum Regionalne) – ul. Mały Rynek
2. Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła – ul. Klasztorna
3. Siedziba loży masońskiej (Przedszkole nr 1) – ul. Piastowska
4. Pałac dziedziców miasta – Park im. Wojska Polskiego
5. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela – ul. Farna
6. Kościół pw. św. św. Fabiana i Sebastiana – ul. Więźniów Politycznych
7. „Krotoszanka” – ul. Koźmińska
8. Kościół pw. św. Marii Magdaleny – ul. Łanowa

Czas przejścia:

ok. 90 min.

Tekst:

Piotr Mikołajczyk

Korekta:

Magdalena Banaszek
Daniel Szczepaniak
Sebastian Świst

Projekt okładki:

Piotr Mikołajczyk
na podstawie pocztówki wg rysunku Emila Lange ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Krotoszynie

Fotografie:

Magdalena Banaszek

Projekt graficzny

Piotr Mikołajczyk

Druk, skład i oprawa:

FHU MK-DRUK Marcin Kopaczyński
ul. Łukasiewicza 3b
63-700 Krotoszyn

Wydawca:

Muzeum Regionalne im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach projektu „Wizja Lokalna”

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW
MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

WIZJA
LOKALNA

TWOJA WIZJA NA LOKALNOŚĆ

CENTRUMCYFROWE.PL/WIZJA-LOKALNA

[KULTURA
DOSTĘPNA

PATRONAT MEDIALNY

ŻYCIE
KROTOSZYNA